

قهرمان مسئله‌دار و گسست فرهنگی، هنری در جامعه ایران قبل از انقلاب اسلامی

(مطالعه موردی: رمان سمفونی مردگان)

هادی سعیدیان داودی^۱، محمد خسروی شکیب^۲، علی حیدری^۳

^۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. hadi.saeidian59@gmail.com

^۲ (نویسنده مسئول) دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. mo.khosravi145@gmail.com

^۳ استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. aheidary1348@yahoo.com

چکیده

نظریه قهرمان مسئله‌دار (پروپلماتیک) از دست‌آوردهای جورج لوکاچ و لوسین گلدمن در حوزه جامعه‌شناسی ادبیات است. این نظریه، قهرمان رمان را انسان مسئله‌داری می‌داند که در دنیای تابع ارزش مبادله و شی‌عوارگی، به‌دنبال ارزش‌های کیفی و متعالی است. جستار حاضر بر آن است تا به تحلیل شخصیت «آیدین» در رمان سمفونی مردگان اثر عباس معروفی بپردازد و با بهره‌گیری از روش مطالعه کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی کنش این شخصیت مسئله‌دار را با مؤلفه‌های نظریه قهرمان مسئله‌دار تطبیق دهد. برآیند حاصل از پژوهش، این نتیجه را دربر دارد که قهرمان داستان، به‌عنوان شخصیتی فرهنگی و هنری، سراسر زندگی خود را در نبرد با جامعه‌ای خرافه‌پسند و ناآگاه به‌سر می‌برد و گسستی رفع‌نشده میان آرمان‌های خود و جامعه پیرامون می‌بیند. بر این اساس، وی بیشتر مؤلفه‌های فرد مسئله‌دار از جمله تردید، شناخت‌گرایی، هم‌سو نبودن با جامعه، مبارزه علیه میانجی‌های تباه‌گر و انزواگزینی را داراست و فرجام کار او چنان‌که لوکاچ در رمان آموزشی به آن اشاره می‌کند، خودبازدارندگی و پختگی مردانه است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی شخصیت پروپلماتیک رمان سمفونی مردگان در مواجهه با جامعه تابع ارزش‌های کمی.
۲. بررسی نقش گسست فرهنگی و هنری در ترسیم جامعه داستان سمفونی مردگان.

سؤالات پژوهش:

۱. شخصیت پروپلماتیک رمان سمفونی مردگان در مواجهه با جامعه تابع ارزش‌های کمی، به‌دنبال چه ارزش‌های کیفی و اصیل انسانی است؟
۲. گسست فرهنگی و هنری چه نقشی در ترسیم جامعه داستان سمفونی مردگان دارد؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۲

دوره ۲۰

صفحه ۳۸۲ الی ۴۰۴

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۱۱

تاریخ داوری: ۱۴۰۱/۰۴/۲۰

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱

کلمات کلیدی

قهرمان مسئله‌دار،

گلدمن،

لوکاچ،

عباس معروفی،

سمفونی مردگان.

ارجاع به این مقاله

سعیدیان داودی، هادی، خسروی شکیب، محمد، & حیدری، علی. (۱۴۰۲). قهرمان مسئله‌دار و گسست فرهنگی، هنری در جامعه ایران قبل از انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: رمان سمفونی مردگان). مطالعات هنر اسلامی، ۲۰(۵۲)، ۳۸۲-۴۰۴.

dorl.net/dor/20.1001.1.*

***** ***/

dx.doi.org/10.22034/IAS

.۲۰۲۲.۳۵۶۵۹.۲۰۴۷

مقدمه

رمان، از هم‌گسیختگی و نبود وحدت میان انسان و جامعه را روایت می‌کند. جامعه سرمایه‌داری، وحدت جوهری انسان و جهان را درهم می‌شکند و آدمی را از آرمان‌هایش جدا می‌کند. از دل این گسست، قهرمانان مسئله‌دار (پروبلماتیک=Problematic) سر برمی‌آورند. شخصیت‌های مسئله‌دار رمان معاصر می‌کوشند تا در برابر اراده غالب بر جامعه‌ای که پول و شیء‌وارگی را به‌عنوان یک ارزش و عامل مسلط بر روابط اجتماعی پذیرفته‌اند، ایستادگی کنند؛ اما به این دلیل که آن‌ها «هیچ‌گاه با موقعیتی که در آن قرار می‌گیرند، برابر و هم‌سو نیستند و خود را مطابق با آن موقعیت‌ها نمی‌کنند، بنابراین تناقض و درگیری دهشتناکی به‌وجود می‌آید که زندگی آنان را بدون خوشبختی مصرف و تباه می‌کند» (فاوست، ۱۹۰۱: ۹۲). بر پایه این تناقض «فرد مسئله‌دار هرگز به‌طور کامل متوجه نمی‌شود که جامعه از او چه می‌خواهد. چیزی در ذات وی وجود دارد که او را برخلاف آنچه منطقی است، وادار به عمل می‌کند. در هر مسئله مهمی او هوشیار می‌شود، اما به‌جای این‌که در لحظه تعیین‌کننده عمل کند، پر از تردید است» (همان، ۹۳-۹۲)؛ تردیدی که به‌عنوان یکی از واحدهای ساختاری شخصیت قهرمان پروبلماتیک صفتی خزنده و مودی است. آرام و پنهانی شکل می‌گیرد و خود را در شخصیت تثبیت می‌کند و باعث به‌وجود آمدن ترس و نگرانی و انگیزه می‌شود. تردید و ترس ناشی از آن قدرت تصمیم‌گیری قهرمان را در زمان و مکان با مشکل مواجه می‌کند و باعث حرکت داستان به‌سوی فاجعه می‌شود: انزوا و هجرت درونی قهرمان.

تاریخچه واژه پروبلماتیک مربوط به رشته‌های علوم سیاسی و جامعه‌شناسی است و در این حوزه‌ها کاربرد فراوان دارد. اما در ادبیات، اصطلاح فرد مسئله‌دار را نخستین‌بار جورج لوکاک (George Lukacs) فیلسوف و نظریه‌پرداز مجارستانی، برای قهرمان رمان به‌کار برد. به باور لوکاک، رمان هنگامی جایگزین حماسه می‌شود که معنای زندگی تردیدآمیز و پرسش‌انگیز شده‌است؛ در این هنگام، نثر جای شعر حماسی را می‌گیرد و خود شعر نیز غنایی می‌شود. آنگاه فرد مسئله‌دار (پروبلماتیک) در دنیای بی‌اهمیت و تباه نمودار می‌گردد (ایوتادیه، ۱۳۹۲: ۸۳).

پس از لوکاک، لوسین گلدمن (Lucien Goldman) شناخته‌شده‌ترین پژوهش‌گر در عرصه جامعه‌شناسی رمان به‌شمار می‌آید. گلدمن معتقد است: «رمان میدانی است سراسر دیالکتیکی که جای برخورد تباهی دوگانه‌ای است - تباهی قهرمان و تباهی جهان داستان - جهان داستان جهانی است تباه؛ چراکه بازتاب محیط بیگانه گشته زندگی است، قهرمان داستان تباه است؛ چراکه در این جهان به دنبال یافتن ارزش‌های اصیل می‌گردد (مصباحی‌پور، ۱۳۵۸: ۲۲). بر پایه این دیدگاه، گلدمن به تعریف شخصیت مسئله‌دار رمان می‌پردازد. در این تعریف: قهرمان رمان فرد مسئله‌داری است که در جامعه‌ای که ارزش‌های کمی نظیر سرمایه و پول و کالا بر آن حاکم است، به جست‌وجوی ارزش‌های کیفی و اصیل و راستین برمی‌آید؛ ارزش‌هایی چون عشق، عدالت، آزادی و شادی بیکرانه جان. اما جست‌وجوی او اهریمنی است، زیرا خود پیشاپیش می‌داند که چیزی به‌دست نمی‌آورد و تنهایی و انزوا گریزگاهش از این جامعه تباه خواهد بود (عسگری، ۱۳۹۴: ۱۱۶).

عباس معروفی در رمان سمفونی مردگان تراژدی فروپاشی یک خانواده سنتی را حول جنون و از دست رفتگی یک روشنفکر شکل می‌دهد (میرعابدینی، ۱۳۸۳: ۱۰۸۷). آیدین، قهرمان داستان سمفونی مردگان، «بیگانه حساسی است که با خود، خانواده و محیط درگیر است. او اندیشه‌هایی متعالی در سر دارد، اما عاقبت ناگزیر می‌شود در مقابل دنیایی که او را پس می‌زند، خود را به دیوانگی بزند و با «وضع موجود» مصالحه کند (همان، ۱۰۸۷-۱۰۸۸).

در این پژوهش با ارائه دیدگاه‌های لوکاچ و گلدمن در خصوص قهرمان پروبلماتیک، به تشریح شخصیت «آیدین»، تنهایی و انزوای وی، تلاش برای شناخت خویشتن، ورود به دنیای شعر و هنر و گریز او از ابتذال فراگیر جامعه سنتی خواهیم پرداخت. برآیند این پژوهش پاسخ به این سؤال است که شخصیت پروبلماتیک رمان سمفونی مردگان در مواجهه با جامعه تابع ارزش‌های کمی، به دنبال چه ارزش‌های کیفی و اصیل انسانی است؟ واکنش او نسبت به میانجی‌های تباه‌گر چیست؟ تا چه اندازه به اهداف آرمانی خود دست یافته‌است؟ و سرانجام او چه خواهد شد؟

نقد و بررسی ادبیات از منظر جامعه‌شناختی، کاربردی‌ترین و البته زنده‌ترین روش برای کشف باورها و اندیشه‌های یک جامعه است. باتوجه به این که رمان به واسطه ظرفیت روایی‌اش، بیش از سایر ژانرهای ادبی قادر به بازنمایی افکار و رسوم جامعه است؛ از این رو، مورد استقبال بسیاری از نویسندگان قرار گرفته‌است. نظر به این که ادبیات داستانی ایران، در دوران صدساله خود با دغدغه‌های قشر روشنفکر هم‌آوا بوده، نویسندگان بسیاری با خلق شخصیت‌های داستانی به بازتاب این دغدغه‌ها پرداخته‌اند. عباس معروفی یکی از این نویسندگان روشنفکر است که با خلق شخصیت «آیدین» در رمان «سمفونی مردگان» تقابل میان سنت و مدرنیته، آگاهی و جهل و هنر و خرافه را در جامعه ایران پیش از انقلاب اسلامی در خلال سال‌های ۱۳۱۲ تا ۱۳۵۵ به تصویر کشیده‌است. از آن جا که «آیدین» رمان سمفونی مردگان، باز نمود شخصیت نویسنده در بیان افکار و اندیشه‌های روشنفکرانه است، نقد و تحلیل شخصیت مسئله‌دار داستان و بررسی ویژگی‌های رفتاری او براساس نظریه فرد مسئله‌دار ضروری می‌نماید.

در زمینه بررسی رمان‌های فارسی براساس نظریه فرد مسئله‌دار دو پژوهش مشاهده شد؛ حسن‌زاده میرعلی و رضویان در پژوهشی با عنوان «قهرمان مسئله‌دار در رمان‌های مدیر مدرسه و سووشون»، این دو رمان را براساس نظریه فرد مسئله‌دار لوکاچ و گلدمن مورد بررسی قرار داده‌اند. رنجبر نیز در مقاله «تحلیل رئالیسم انتقادی شخصیت پروبلماتیک در رمان زیبا صدایم کن» شخصیت‌های پروبلماتیک این رمان را در مواجهه با جامعه زاده تولید برای بازار نقد و بررسی کرده‌است. درباره رمان سمفونی مردگان دو کتاب به چاپ رسیده‌است. یکتا در کتاب «زل تا ابد» به درون کاوی این رمان می‌پردازد. همچنین اسحاقیان در کتاب «از خشم و هیاهو تا سمفونی مردگان» گزاره‌های جامعه‌شناختی هر دو اثر را بررسی می‌کند و به رمزگشایی از استعاره‌ها و مجازهای داستان می‌پردازد. در نقد این رمان مقالاتی نیز نگارش یافته؛ از جمله مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل انسان آرمانی در رمان سمفونی مردگان» نوشته بزرگ بیگدلی و دیگران، که در آن به بررسی انسان آرمانی گفتمان لیبرالیستی رمان می‌پردازند. بهارلو نیز در مقاله‌ای با عنوان «تصنیفی ناهماهنگ» رمان را از منظر تکنیک جریان سیال ذهن بررسی می‌کند. همچنین بهبهانی در نقد خود بر رمان، آن را

از نظر ساختار و زمان بیرونی و درونی مورد واکاوی قرار می‌دهد. حسن‌زاده میرعلی و رضویان نیز در مقاله‌ای با عنوان «چندصدایی در رمان سمفونی مردگان»، رمان را براساس نظریه چندصدایی میخائیل باختین مورد بررسی قرار می‌دهند. هیچ‌کدام از پژوهش‌های یادشده این رمان را براساس نظریه فرد مسئله‌دار بررسی نکرده‌اند. به همین دلیل، نویسندگان بر آن شدند تا پژوهشی در زمینه بررسی شخصیت روشنفکر رمان سمفونی مردگان منطبق با مؤلفه‌های نظریه فرد مسئله‌دار انجام دهند.

۱. مبانی نظری پژوهش

آغاز پیدایش علم جامعه‌شناسی ادبیات را باید قرن نوزدهم دانست. «در سده نوزدهم منتقدانی مانند مادام دو استال و ایپولیت تن، و فیلسوفانی مانند هگل و مارکس اصولی را طرح کرده‌اند که تمام تحولات بعدی، آگاهانه یا ناآگاهانه، تابع آن‌هاست» (ایوتادیه، ۱۳۹۲: ۸۲). انواع ادبی غنایی، حماسی، نمایشی و تعلیمی و جوامع سنتی و صنعتی یا جوامع پیشامدرن، مدرن و پسامدرن هر یک در بررسی‌های جامعه‌شناختی ادبیات به شکل ویژه‌ای مورد مطالعه قرار می‌گیرند و حکم واحدی بر آن‌ها نمی‌توان جاری ساخت. البته تصویر جامعه در ادبیات کلاسیک چندان به وضوح منعکس نشده است؛ در حالی که در عصر جدید - در غرب پس از رنسانس و در ایران از دوران مشروطه - ادبیات همواره به‌مثابه آینه اجتماع تلقی شده است. هر اثر ادبی کم و بیش از جامعه و تحولات آن تأثیر می‌پذیرد و تا حدی بر جامعه تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین می‌توان از تعامل ادبیات و جامعه سخن گفت؛ این دادوستد دو سویه میان جامعه و ادبیات نیز مقوله‌ای است که در نقد جامعه‌شناختی به آن پرداخته می‌شود (عسگری، ۱۳۹۴: ۴۱).

مطالعات جامعه‌شناختی دو رویکرد مهم را دربر می‌گیرد؛ نخست رویکرد «جامعه‌شناسی ادبیات» که بزرگ‌ترین نظریه‌پرداز آن روبر اسکارپیت^۱ است. جامعه‌شناسی ادبیات «به مقوله ادبیات به‌عنوان فرایندی اقتصادی می‌نگرد و روابط حاکم بر دنیای اقتصاد را بر عالم ادبیات تطبیق می‌دهد. در این رویکرد، اثر ادبی به‌مثابه کالایی اقتصادی تلقی می‌شود که از سوی افرادی تولید می‌شود که نویسندگان و شاعران در رأس آن قرار دارند. ناشر واسطه بین تولیدکننده و مصرف‌کنندگان است. مصرف‌کنندگان، مخاطبان و خوانندگان آثار ادبی هستند که ممکن است سلیقه‌های خود را هم بر تولیدکننده - خالق اثر ادبی - و هم بر توزیع‌کننده - ناشر - تحمیل کنند؛ ضمن این که خوانندگان خود نیز در موارد بسیاری از سوی ناشر و خالق آثار ادبی تحت تأثیر قرار می‌گیرند و سلیقه آنان را بر ذوق خود تحمیل می‌کنند» (عسگری، ۱۳۹۴: ۸۲). رویکرد دوم «جامعه‌شناسی ادبی» است. جامعه‌شناسی ادبی به‌مثابه شیوه‌ای نظام‌مند و علمی در بررسی تأثیر و تأثر متقابل جامعه و آثار ادبی، رویکردی بینارشته‌ای است که در قرن بیستم، با رهیافت‌های جورج لوکاج و لوسین گلدمن به‌صورت یک نظریه ادبی قاعده‌مند درآمد. از این‌رو، نخستین نظام منسجم در جامعه‌شناسی ادبیات که روشی قاعده‌مند و علمی برای تحلیل تأثیر و تأثر متقابل ادبیات و جامعه ارائه می‌دهد، زاده اندیشه‌های لوکاج است که پس از او لوسین گلدمن آن را تحت عنوان نظریه ساختگرایی تکوینی شرح و بسط داد. گلدمن با

^۱ Robert Escarpit

بازخوانی آراء لوکاچ، نظریه‌ای در جامعه‌شناسی ادبی آفرید که امروزه خط سیر پژوهش‌های جامعه‌شناسی در حوزه ادبیات را -به‌خصوص رمان- مشخص می‌کند. گلدمن به‌دنبال فرضیه‌ای است که بین شکل ادبی رمان و مهم‌ترین جنبه‌های زندگی اجتماعی که شکل ادبی بیان‌گر آن است پیوند برقرار سازد. به نظر او شکل رمان، برگردان زندگی روزمره در عرصه ادبی است و بین شکل ادبی رمان و رابطه روزمره انسان با کالاها یا انسان‌های دیگر هم‌خوانی وجود دارد (افشاری و دیگران، ۱۳۹۷: ۷-۸).

لوکاچ رمان را شکل مدرن و میراث بر حماسه خواند. تفاوت میان رمان و حماسه همان است که جهان فردگرایانه، بی‌روح و ملال‌آور بورژوازی را از جهان جمعی و قهرمان کلاسیک جدا می‌کند. هگل و لوکاچ بنا به سنتی دیرپا در ادبیات فلسفی آلمان تصویری آرمانی از هنر و زندگی اجتماعی در یونان باستان و جهان کلاسیک آفریدند. حماسه را بیان شاعرانه موقعیت آدمی شناختند که در موطن و خانه خویش جای داشت، و رمان را روایت منثوری می‌دانستند که گرد یک فرد می‌گردد، و از راه او فقط مناسباتی شیء شده را به‌عنوان مناسبات نفسانی نشان می‌دهد (لوکاچ، ۱۳۹۷: ۱۶۸). لوکاچ اصطلاح «فرد مسئله‌دار» را برای توصیف قهرمان رمان به‌کار می‌برد. از نظر او فرد مسئله‌دار جست‌وجوگر است و آنچه می‌جوید، خود اوست. سفر او از اسارت در واقعیتی که برایش هیچ معنایی ندارد شروع می‌شود و به معرفت نفس می‌انجامد (پارکینسون، ۱۳۸: ۲۲۳). ایده‌آل او این است که زندگی‌اش به زندگی راستینی تبدیل شود. آرمان‌هایی که قهرمان را به مقابله و تعارض با جهان برمی‌انگیزد، جملگی کاذب‌اند، با این همه این آرمان‌ها قادرند نارسایی و نابسندگی واقعیت موجود را برملا سازند. این آرمان‌ها بیان‌گر اشتیاق نوستالژیک آدمی برای عصری است که در آن کلیت به‌نحوی بی‌میانجی در زندگی حضور دارد و بدین ترتیب این آرمان‌ها در حجاب جامعه تباه شده رسوخ می‌کنند و پوچی و بی‌رحمی آن را نشان می‌دهند (فین برگ، ۱۳۷۵: ۳۸۵). بنابراین «جامعه‌ای که محمل شکل ادبی رمان است از گسیختگی جان و جهان رنج می‌برد و قهرمان مسئله‌دار رمان به‌دنبال کلیتی است که از واقعیت زندگی گریخته است» (اباذری، ۱۳۷۷: ۱۸۲). کلیتی که در آن آدمی و جهان از هم بیگانه نیستند، بلکه در وفاق و هم‌نوایی با هم به‌سر می‌برند (فین برگ، ۱۳۷۵: ۳۸۴).

لوکاچ با توجه به این نکته در نظریه رمان سه نوع رمان را متمایز می‌کند: ۱. رمان ایده‌آلیسم انتزاعی (با قهرمانانی که می‌خواهند آرمان خود را به واقعیت تبدیل کنند، اما واقعیت جهان برای نگرش محدود آن‌ها بسیار پیچیده است)؛ ۲. رمان روان‌شناختی پندارزدایی (آگاهی قهرمان چنان گسترده‌است که نمی‌تواند با آداب و قراردادهای واقعیت اجتماعی هم‌رنگ شود) و ۳. رمان آموزشی و خودبازدارندگی قهرمان (به خودبازدارندگی محتاطانه و تمکین‌آمیز قهرمان می‌انجامد که البته گسست میان آرمان ذهنی و واقعیت عینی را نپذیرفته، اما سرشت این گسست و امکان‌ناپذیری رفع آن را دریافته است. این سومین نوع را می‌توان کوششی برای ترکیب نوع اول و دوم دانست) (نک. زیما، ۱۳۹۲: ۱۵۳-۱۵۲، لوکاچ، ۱۳۹۲: ۶۵؛ گلدمن، ۱۳۸۱: الف، ۲۴-۲۳).

^۲ Wilhelm Friedrich Hegel

پس از لوکاچ، لوسین گلدمن با مبنا قراردادن کتاب «نظریهٔ رمان» فعالیت خود را در حوزهٔ جامعه‌شناسی رمان آغاز کرد. گلدمن در جامعه‌شناسی رمان بر آن است تا گسست رمانی میان ذهن و عین، آگاهی «درون بودگی» و جهان را در زمینهٔ جامعه‌شناختی (ماتریالیستی-دیالکتیکی) توضیح دهد. او بر مبنای نقد کارل مارکس از اقتصاد سیاسی که جامعهٔ سرمایه‌داری را تابع ارزش مبادله می‌داند، می‌کوشد تا نشان دهد که شخصیت مسئله‌دار قهرمان رمان باتوجه‌به واقعیتی فاسد و تباه تبیین می‌شود: باتوجه‌به تباهی تمام ارزش‌های مادی، اخلاقی، زیبایی‌شناختی و معرفتی بر اثر قوانین بازار.

ارزش‌های فرهنگی راستین (که گلدمن آن‌ها را در تقابل با کمیت و ارزش مبادله، ارزش‌های «کیفی» نیز می‌نامد) در واقعیت اجتماعی تباه و ارزش‌باخته نیافتنی هستند. با این همه فرد در دنیای درونی، در اندیشه و رفتار خود همچنان در جست‌وجوی آن‌هاست، اما در این عرصه نیز ارزش‌های راستین از «میانجی تباه‌گری که بر مجموعهٔ ساختار اجتماعی تأثیر عام دارد» در امان نیستند (زیم، ۱۳۹۲: ۱۵۳). این ارزش‌ها بی آن‌که در رمان نشان داده شده باشند، جهان ضمنی داستان را می‌سازند. بنابراین، صورت رمان همان صورتی است که انسان‌ها هر روز در چارچوب آن زندگی می‌کنند. در واقع پدیدآمدن فرد مسئله‌دار عاملی است که باعث پیدایش رمان در دورهٔ معاصر شده است (معبودی و مؤذنی، ۱۳۹۷: ۱۰۶).

به باور گلدمن «هنگامی که قهرمان رمان به پوچی جست‌وجوی اهریمنی و تباه خود در گذشته پی می‌برد، در برابر او دیگر هیچ چشم‌اندازی وجود ندارد و معمولاً همان لحظه‌ای فرامی‌رسد که نویسنده برای بیان این موقعیت، قهرمان خود را به سوی مرگ می‌کشاند (گلدمن، ۱۳۸۱: ب: ۳۲۸). گلدمن برای قهرمان مسئله‌دار ویژگی‌های زیر را در نظر می‌گیرد:

۱. زندگی و ارزش‌هایش، او را در برابر مسائل حل‌نشده‌ای که نمی‌تواند آگاهی روشن از آن‌ها به‌دست آورد، قرار می‌دهند.
۲. قهرمان پروبلماتیک در رمان بر خلاف حماسه، یا افسانه، با گسست رفع‌نشده‌ای میان فرد و جامعه مشخص می‌شود.
۳. در جامعه‌ای که ارزش مبادله حاکم است، قهرمان پروبلماتیک در جست‌وجوی ارزش‌های کیفی و راستین است.
۴. به دلیل عدم تطابق ارزش‌های شخصیت پروبلماتیک و جامعه، ناگزیر در حاشیهٔ جامعه قرار می‌گیرد (گلدمن، ۱۳۸۱ الف: ۴۵-۴۴).

تلاش ما در واکاوی جامعه‌شناختی قهرمان داستان سمفونی مردگان، بررسی مؤلفه‌هایی است که به‌ویژه گلدمن در روش ساخت‌گرایی تکوینی خود و در نظریهٔ فرد مسئله‌دار مدنظر قرار داده‌است. مؤلفه‌هایی چون تردیدگرایی، شناخت‌گرایی، جست‌وجوگری، انزواگرایی و مخالفت با هنجارهای مرسوم جامعه. از آن‌جا که به باور گلدمن هر رفتاری که از قهرمان داستان سر می‌زند پاسخ معناداری است برای مسئله‌ای که روح و روان او را می‌آزارد؛ بنابر این بررسی و

تحلیل شخصیت «آیدین»، قهرمان روشنفکر رمان سمفونی مردگان، می‌تواند دیدگاه عباس معروفی را به‌عنوان نویسنده‌ای روشنفکر نمایان سازد.

۲. عباس معروفی و رمان سمفونی مردگان

عباس معروفی (۱۳۳۶) نوشتن داستان را در دههٔ شصت و در جوانی آغاز کرد. او یکی از نویسندگان مطرح بعد از انقلاب به‌شمار می‌رود. معروفی پس از تجربه‌های نخست و بهره‌مندی از آموزه‌های برخی نویسندگان از جمله «هوشنگ گلشیری» و نیز ممارست و کسب تجربه، رمان «سمفونی مردگان» را که اثری بدیع بود، نوشت. معروفی نویسنده‌ای اجتماعی است که آثارش دارای بُعد حسی و عاطفی و نیز بهره‌مند از مایه‌های روانشناختی و نمادین است. اصلی‌ترین وجه کار او استفاده از شگرد «جریان سیال ذهن» و ویژگی‌هایی است که بدین واسطه با کارهایش ملازم می‌شود. شخصیت‌پردازی در آثار معروفی وجهی خلاقانه دارد. وی عموماً در تبدیل زمان مکانیکی به زمان درونی و نیز نشان‌دادن احساسات و مکنونات درون شخصیت‌هایش توانا بوده و به‌طور مناسبی توانسته آشفتگی درون و درگیری ذهن آن‌ها را با امور مختلف وصف کند (باقی‌نژاد و علیزاده، ۱۳۹۴: ۱۷۸-۱۷۷).

سمفونی مردگان برجسته‌ترین اثر عباس معروفی و برندهٔ جایزهٔ سال ۲۰۰۱ بنیاد انتشارات ادبی فلسفی سورکامپ است. داستان علاوه بر جذبه‌های ابتدا، و قسمتی در میانه (ماجرای عشقی آیدین و سورمه) و انتهای داستان، تکرارهای هنری فراوان نیز دارد (تسلیمی، ۱۳۹۳: ۲۳۳-۲۳۲). در این داستان، معروفی «با توسل به اسطورهٔ هابیل و قابیل به درگیری دو برادر- یکی اهل بازار و تجارت، و دیگری اهل تخیلات عرفانی و مبارزهٔ هنری - می‌پردازد. این رمان از نظر شگرد روایت، نقطه‌عطفی در داستان پس از انقلاب به‌شمار می‌رود. اختلاف نسل‌ها باعث ایجاد دگرگونی در برداشت شخصیت‌های داستان از وقایع زندگی خانوادگی و اجتماعی می‌شود. وقایع رمان در دههٔ چهل شمسی اتفاق می‌افتد، اما با زمان انتشار اثر و اختلاف دیدگاه‌های موجود در جامعه ارتباط و پیوستگی پیدا می‌کند» (نیکوبخت و عسگری، ۱۳۸۷: ۳۳۶).

معروفی «سمفونی مردگان» را در چهار موومان نوشته است. داستان، زندگی خانوادهٔ اورخانی (۱۳۱۲ تا ۱۳۵۵) را روایت می‌کند. موضوع اصلی داستان تقابل میان سنت و مدرنیته و اختلاف دیدگاه دو طبقهٔ «کاسب» و «روشنفکر» است. آیدین، شخصیت اصلی رمان از شغل پدر بیزار است. هنر او شاعری است، علاقمند به ادامهٔ تحصیل است و آرزوی رفتن به دانشگاه تهران را در سر می‌پروراند؛ اما تا زمانی که پدر در قید حیات است، روی آرامش را نمی‌بیند. پدر که خود تاجری سرشناس میان کاروانسرای آجیل فروش‌هاست، دوست دارد فرزند ارشدش یعنی آیدین همچون خود، تاجر آبرومندی شود. او برای رسیدن به این هدف از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کند. بارها کتاب‌ها و نوشته‌های آیدین را از بین می‌برد و در نهایت موجب می‌شود آیدین برای نجات جان خود و رسیدن به اهدافش، از خانه بگریزد و گوشهٔ انزوا اختیار کند. پس از مرگ پدر نیز آیدین همچنان با چالش‌های بسیاری مواجه است. این بار اورهان به‌جای پدر او را مورد آزار قرار می‌دهد. اورهان که سال‌ها عمر خود را در حجره سپری کرده، حضور آیدین را تاب نمی‌آورد و ابتدا با

خوراندن مغز چلچله به او، باعث جنونش می‌شود و سپس تصمیم به کشتنش می‌گیرد. هرچند در این مسیر خود اسیر دست طبیعت می‌شود.

۳. بررسی مؤلفه‌های فرد مسئله‌دار در رمان سمفونی مردگان

اگر زندگی روزمره حول محور امور پیش پا افتاده و بدیهی دور می‌زند، پس نشان زندگی قهرمانی، امتناع از این قاعده برای رسیدن به زندگی خارق‌العاده‌ای است که تهدیدی است نه فقط برای بازگشت به اعمال یکنواخت روزمره، بلکه مستلزم به خطر انداختن آگاهانه و عمدی خود زندگی است. در زندگی قهرمانی بر شجاعت تأکید می‌شود، شجاعتی برای مبارزه و کسب اهداف خارق‌العاده، جست‌وجو برای فضیلت، افتخار و شهرت؛ یعنی اموری که با اشتغالات نازل‌تر روزمره از قبیل در پی ثروت و مالکیت و عشق زمینی بودن، در تضاد است (فدرستون، ۱۳۸۰: ۱۶۶-۱۶۵).

آیدین، شخصیت مسئله‌دار سمفونی مردگان نیز قهرمانی است که برای رسیدن به آرمان‌های خود تمام تلاش خود را به کار می‌بندد و خطر طرد از خانواده و جامعه را به جان می‌خرد. برای او به نوان قهرمان مسئله‌دار، شاخصه‌های زیر را می‌توان ذکر کرد:

۳/۱. جست‌وجوی ارزش‌های کیفی و متعالی زندگی

در آغاز قرن بیستم با گسترش نظام سرمایه‌داری و افسون جامعه مصرفی در غرب، ارزش‌های انسانی رنگ باخت. بشر در مقابل سیطره ماشین آرام‌آرام تسلیم شد و در نهایت هرچه جهان به پیش می‌رود، بیشتر در تسخیر اشیاء درمی‌آید. اشیایی که روابط انسانی و اجتماعی را تعیین می‌کنند و ارزش سوداگرانه آن‌ها جانشین ابتکار فردی می‌شود. مردم بیشتر شیفته اشیاء می‌گردند، غافل از این که اشیاء جای انسان را گرفته و آدمی زیر نفوذ جامعه مصرفی، به جای پیگیری علل این شیفتگی، هر روز اندکی بیشتر در دام آن اسیر می‌شود (گریه، ۱۳۷۰: ۲۳).

به باور لوکاچ «هرچه سرمایه‌داری پیشرفت می‌کرد و صورت‌های کالایی پیچیده‌تر و میانجی‌دارتر می‌شدند، پس‌زدن نقاب از روی شیء‌وارگی نیز نادرتر و دشوارتر می‌گشت» (لوکاچ، ۱۳۹۶: ۲۰۶) گلدمن نیز معتقد است: «در زندگی اقتصادی که مهم‌ترین بخش حیات اجتماعی مدرن را می‌سازد، هرگونه رابطه راستین با وجه کیفی اشیاء و آدمیان، خواه روابط میان انسان‌ها و اشیاء و خواه روابط انسان‌ها با یکدیگر رو به نابودی دارد و پیروزی میانجی‌دار و تباه؛ یعنی پیوند با ارزش‌های مبادله صرفاً کمی جایگزین آن‌ها می‌شود» (گلدمن، ۱۳۸۱ الف: ۳۱). بنابراین قهرمان مسئله‌دار کم‌کم به این نتیجه می‌رسد که جامعه (جامعه با اقتصاد بازاری کاملاً پیشرفته) در مقایسه با وسعت و وحدت ذهن او، به طرز هراس‌آوری بی‌ثبات، پاره‌پاره و گسیخته است (زرافا، ۱۳۸۶: ۱۷۵).

بر این اساس، یکی از ویژگی‌هایی که گلدمن برای قهرمان مسئله‌دار برمی‌شمرد، گرایش به ارزش‌های مصرفی در جامعه‌ای است که تحت سلطه ارزش مبادله است. قهرمان داستان می‌کوشد «در جامعه‌ای که فضایل اخلاقی جایگاهی

ندارد و تمامی ارزش‌ها با کمیت (پول) دست‌یافتنی است، دیگرگونه باشد و بر شیء‌وارگی خود چیره شود» (آتش بر آب، ۱۹:۱۳۹۵). ژان هیپولیت (Jean Hyppolite) فیلسوف فرانسوی نیز معتقد است: «جایی که شیء‌وارگی کلیت جامعه را تصاحب کرده، یا باید از مقاومت در برابر آن دست شست یا باید اشکالی پیچیده از مقاومت را متصور شد» (هیپولیت، ۱۳۷۱: ۱۶۱). در سمفونی مردگان، آیدین روشن‌فکر تلاش می‌کند به هر طریق، خود را از ابتدال زندگی روزمره رها کند و به جست‌وجوی ارزش‌های راستین و کیفی برآید. تفاوت سبک زندگی آیدین از همان دوران کودکی مشهود است:

در ماست‌بندی میدان سرچشمه مشغول شد. پاتیل شیر را هم می‌زد و روزی یک قران مزد می‌گرفت. پولش را کاغذ و کتاب می‌خرید... در بند هیچ چیز نبود و تنها به این فکر می‌کرد که از تخمه‌فروشی بیزار است. از تکرار زندگی پدر بدش می‌آید. از خیلی چیزها که بچه‌ها در چنین سال‌هایی از عمر دوست دارند، بدش می‌آمد (معروفی، ۱۳۸۱: ۱۱۴-۱۱۵).

آیدین به زمان تقویمی سخت بی‌اعتناست و می‌کوشد حتی زمانی که دیگران به خواب آسایش فرو می‌روند، زمان و شب را زنده نگاه دارد و از آن سود جوید. (اسحاقیان، ۱۳۸۷: ۲۱)

آیدین آن قدر این پهلوی و آن پهلوی می‌شد تا همه بخوابند و او در اتاق کتابش را باز کند و هی بخواند و بخواند (معروفی، ۱۳۸۱: ۱۶).

مشاهده چنین رفتاری برای اورهان دور از ذهن است. او مجبور است شب‌ها را با چراغ روشن اتاق بخوابد و هنگامی که از برادر می‌خواهد چراغ‌ها را خاموش کند، با این پاسخ تأمل برانگیز مواجه می‌شود:

آیدین گفت: «اخوی برای خوابیدن هفت هزار سال وقت داریم. تو به چراغ نگاه نکن. بگیر بخواب. اصرار هم نکن که من شب‌ها به اندازه تو بخوابم.»

گفتم: «یک جوان به سن و سال من و تو چند ساعت باید بخوابد؟»

گفت: «یک آدم به سن و سال من و تو چند ساعت باید بخواند؟»

...گفتم: «دنبال چه می‌گردی؟»

گفت: «خودم.» (معروفی، ۱۳۸۱: ۳۳۱).

آیدین جدایی از درس و کتاب را «مرگ» خود می‌پندارد:

پدر گفت: «باشد، باشد. جور دیگری صحبت می‌کنم.» رو کرد به آیدین، منتهی به جلو پاش نگاه می‌کرد: «ببین پسر، از فردا نمی‌روی مدرسه. می‌آیی حجره.»

آیدین گفت: «من می‌خواهم به درس ادامه بدهم، پدر.»

«اگر نخواهی چطور می‌شود؟»

«می‌میرم.» (همان، ۱۲۵)

پدر معتقد است که نزدیک کردن فرهنگ و دانش کیفی با مسائل اقتصادی و تولید کمی و ثروت باعث به وجود آمدن محدودیت و تنگنایهای اجتماعی می‌شود. در مقابل آیدین با بی‌اعتنایی به مسایل اقتصادی و ناچیز شمردن مناسبات بازار سعی دارد تا نقش طبقه فرهنگ‌باور جامعه را بازی کند:

«خوب، شازده چه تصمیمی داری؟»

«دارم خودم را برای دانشگاه آماده می‌کنم.»

«که چی بشود؟ تو دنبال چی هستی؟ بگو بهت بدهم.»

«...همه که نباید مثل شما کاسب بشوند. همه که نباید میراث پدری را بخورند. این همه شغل، این همه

فکر...»

«... تو دنبال چی می‌گردی؟»

«دنبال خودم.» (همان، ۱۶۸)

آیدین از ابتدایی که همگان را فراگرفته می‌گریزد و جسورانه از وضعیت امن خود دل می‌کند تا راهی به زندگی نو و توأم با عشق و هنر بیابد (میرعابدینی، ۱۳۸۳: ۱۰۹۱). او به‌عنوان قهرمان مسئله‌دار این رمان، برخلاف دیگر افراد و شخصیت‌های موجود در رمان، اجتماع سرمایه‌داری و مصرف‌گرا را برنتافته و بت‌وارگی کالاهای مصرفی را نپذیرفته است. آیدین دوام حیات خود و اجتماعش را در گرو روش‌ها و اشکال فرهنگی، عقلانی و کیفی تولید و همچنین مصرف می‌داند.

۳/۲. مبارزه علیه میانجی‌های تباه‌گر در جامعه

بی‌شک نگاه اقتصادی به دنیا که از سازوکارهای نظام سرمایه‌داری است، باعث ایجاد جامعه‌ای سوداگر و اخلاق‌گریز می‌شود. در چنین جامعه‌ای، قهرمانان مسئله‌دار هر لحظه میانجی‌های تباه‌گری را پیش روی دارند و عرصه زندگی‌شان به میدان نبردی برای رسیدن به آرمان‌های متعالی تبدیل خواهد شد. به‌زعم هگل، قهرمانان پروبلماتیک: «افرادی هستند که هدف‌های شخصی خود، عشق، افتخار، بلندپروازی، یا آرمان‌های بهسازی جهان‌گستر را دنبال می‌کنند، آرمان‌هایی که با نظام موجود و نثر واقعیت روبه‌رو می‌شوند که از هر سو دشواری‌هایی در راهشان بر پا می‌دارد. آن‌گاه در این تقابل، آرزوها و خواسته‌های شخصی، گستره‌ای بی‌اندازه می‌گیرند؛ زیرا هر کس در برابر خویش جهانی اهریمن - خو می‌یابد که هیچ در خور او نیست و باید با آن به پیکار برخیزد، زیرا این جهان راه را بر وی سد می‌کند و با سنگدلی

انعطاف‌ناپذیرش نه فقط به سوداهای او تن در نمی‌دهد، بلکه برعکس در قالب اراده‌ی یکی مثل پدر یا خاله و یا اوضاع بورژوازی و غیره در برابر وی مانع‌تراشی می‌کند» (هگل، ۱۳۹۲: ۳۲۵-۳۲۴).

در سمفونی مردگان، آیدین با میانجی‌های تباه‌گر بسیاری مواجه است. در درون خانه، پدر و برادر کوچک‌تر، یعنی اورهان و در جامعه، ایاز پاسبان به‌عنوان نمایندگان جامعه سنتی و مستبد، همواره مانند مانعی بر سر راه این شاعر روشنفکر قرار می‌گیرند و او را از رسیدن به آرزوهای دور و درازش باز می‌دارند.

جابر اورخانی ایاز را مراد خود می‌داند. او هرآن‌چه را ایاز پاسبان می‌گوید بی‌چون‌وچرا می‌پذیرد. ایاز پاسبان نیز بر این نکته واقف است و مدام جابر را علیه آیدین می‌شوراند:

پدر گفت: «کوچک‌که که مدرسه نمی‌رود. فقط بزرگه می‌رود که به حرف ما نمی‌رود.»

ایاز اخم کرد و با دهانی گشادتر از همیشه به آیدین گفت: «چی دیده‌ای از این مدرسه؟ هان؟ بی‌کاری؟ بعدش کجا را می‌خواهی بگیری؟ به پدر گفت: «بیارش بیرون» (معروفی، ۱۳۸۱: ۱۲۱).

دیدگاهی که جابر اورخانی دارد، از جنبه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی قابل بررسی است. او همان‌گونه که ذکر شد بسیار تحت‌تأثیر اندیشه‌های نظام سرمایه‌داری و به‌ویژه نماینده آن، یعنی ایاز پاسبان است. خوراک مغزی او را باورهای خرافه و اندیشه‌های سست تشکیل داده‌اند. از دید او تحصیل علم و فرهنگ، انسان را از دین و مذهب و اعتقادات دور می‌سازد و باعث گمراهی می‌شود. بنابراین، جابر اورخانی از آیدین می‌خواهد دور درس و کتاب را قلم بکشد تا «آدم» شود:

تو خیال می‌کنی با درس خواندن به کجا می‌رسی؟ بعد از سی سال درس خواندن چقدر حقوق می‌دهند؟... هان؟ چقدر می‌دهند؟... صد تومان؟ هزار تومان؟ از شاه که بیش‌تر نمی‌گیری. من از همین حالا بهت می‌دهم. به شرطی که دور کتاب و درس و مشق را قلم بکشی. آدم شوی (همان، ۱۲۲).

از دیدگاه خرده‌بورژوازی سنتی بازار، تنها «کاسی» است که با خود ارج و قرب به همراه دارد. برای جابر اورخانی نیز تنها این‌که فرزند ارشدش ادامه‌دهنده راه او باشد، رضایت‌بخش است. او درس و کتاب را چیزی جز لطمه‌زدن به حیثیت خود نمی‌داند:

این همه سال تلاش کرده‌ام برای کی؟... خوب برای شماها. به شرطی که شماها نخواهید به حیثیت من، به منافع من لطمه بزنید. اگر به آدم احترام می‌گذارند به خاطر پول است. به خاطر این است که محتاج دیگران نیستیم. من دلم می‌خواهد با این استعدادی که داری، از همین فردا کاسب بشوی. می‌فهمی آیدین؟ کاسب (همان، ۱۲۳).

اما آیدین به دور از چشم پدر، خواندن کتاب را ادامه می‌دهد. او نزد شاعری مردمی به نام استاد دلخون، افاعیل و بحور فارسی را آموخته و پس از گذشت سه سال، اکنون به‌عنوان شاعری جوان شناخته شده و شعرهایش در روزنامه چاپ می‌شود. همین موضوع باعث برآشفته شدن دوباره جابر و ایاز می‌شود:

...پدر گفت: «زیر پاش نشست‌ه‌اند، یک جایی می‌رود تعلیمات می‌بیند.»

ایاز گفت: «من که می‌دانم می‌رود پیش استاد دلخون، آن آدم دیوانه فیلسوف‌م‌آب.»

پدر گفت: «اگر می‌شد این آدم دیوانه را یک کاریش می‌کردی، خوب بود.»

ایاز گفت: «باید فکر کنم.» (همان، ۱۵۸-۱۵۷)

استاد دلخون را سر به نیست می‌کنند. اکنون آیدین تنها تر از همیشه غرق در دنیای شعر و کتاب است. هر چند برای قهرمان پروبلماتیک رمان، پیشرفت در شعر به منزله مواجه شدن با ستیزه شدیدتر میانجی‌های تباه‌گر است:

ایاز گفت: «راستش به خاطر حفظ آبروی خانوادگی، می‌خواهم بگذاری دو پاسبان امشب بریزند توی خانه‌ات.»

پدر گفت: «که چی بشود؟»

«بگیرندش. خودم می‌دهم ده دوازده تا باتوم به ماتحتش بزنند... شعر و شاعری از کله‌اش می‌پرد» (همان، ۱۷۲).

به آتش کشیدن کتاب‌های آیدین، که نمادی از سوزاندن فکر و روح جوان شاعر و روشنفکر است، آخرین دستاویز پدر برای رهایی از بلایی آسمانی است که مسبب آن را «روح شیطان» یعنی کتابخانه آیدین می‌داند. جابر اورخانی در روزی که خورشید گرفتگی رخ داده، تصمیم می‌گیرد تمام آن چه را که متعلق به آیدین است، به آتش بکشد. او پیش از این یک بار دیگر تمام کتاب‌های آیدین را در حیاط خانه سوزانده بود:

پدر نماز وحشت خواند، و بعد که هوا گرگ و میش شد، بی آن که با کسی حرف بزند به حیاط رفت. در زیرزمین را با لگد گشود، و درست در لحظه‌ای که خورشید از تیرگی در آمد، آن اتاق را با تمام اثاثیه‌هایش به آتش کشید. روی لکه سیاهی که کنار حوض از ماه‌ها پیش مثل عنکبوت لش خود را پهن کرده بود، قدم می‌زد و می‌گفت: «این روح شیطان است که دارد می‌سوزد.» (معروفی، ۱۳۸۱: ۱۷۴).

صحنه متأثرکننده کتاب سوزان پدرسالار، نه تنها نمادی از مبارزه با عنصر روشنفکری و روشنگری است، بلکه به مقطعی تعیین‌کننده در تاریخ ما نیز اشاره دارد. صحنه نمادین کتاب‌سوزان پدر در سال ۱۳۳۲ رخ می‌دهد که هم‌زمان با کودتای ننگین انگلیسی-آمریکایی ۲۸ مرداد است؛ یعنی زمانی که آیدین قصد دارد به تهران و دانشگاه تهران برود. اهمیت این صحنه بیش‌تر به خاطر ترسیم پیامدهای پیروزی کودتاگران، سرنگونی دولت ملی دکتر مصدق، سرکوب نیروها و احزاب ملی و توده‌ای و استقرار گونه دیگری از پدرسالاری به مدت یک نسل در تاریخ ایران است (اسحاقیان، ۸۵-۸۶).

۳/۳. گسست رفع‌نشده میان قهرمان و جهان و قرارگرفتن در حاشیه جامعه

رمان معاصر انسانی را نشان می‌دهد که می‌کوشد بین خود و جهان نوعی جامعیت و انسجام بیابد. اما این جست‌وجو، در نهایت با سرخوردگی همراه است. زیرا او نمی‌تواند به‌تنهایی گسست عمیق میان خود و جامعه تابع ارزش‌های کمی

را برطرف سازد. بر این اساس، گلدمن معتقد است: قهرمان کسی است که به سبب جست‌وجوی ارزش‌های راستین مورد نفرت قرار می‌گیرد و به کنج انزوا رانده می‌شود. این جست‌وجو همانند جست‌وجوی افراد مسئله‌دار در واقعیت جامعه، البته تباه است، زیرا شکافی که میان آرزوهای راستین انسان و جهان ایجاد شده، بیش از آن است که تدبیر قهرمان بتواند آن را پر کند (ن.گ: رزاق‌پور، ۱۳۸۹: ۲۰۰).

در سمفونی مردگان، استبداد حاکم بر محیط و زمانه، جزمیت و دگم‌اندیشی و فرهنگ پدرسالاری، آیدین روشنفکر را به انزوا می‌کشاند (حسن‌زاده میرعلی و رضویان، ۱۳۹۱: ۲۳). او با آن‌که در شاعری به درجه قابل توجهی رسیده و داعیه رفتن به تهران و دانشگاه تهران را در سر دارد، باز هم از تحریک‌های ایاز پاسبان، نماینده مستبد جامعه، و به تبع آن، محدودیت‌های سرسختانه پدر در امان نیست و پس از آن که تمام زندگی‌اش را به آتش می‌کشند، ماندن را جایز نمی‌داند و تصمیم می‌گیرد دور از جامعه ناآشنا، گوشه تنهایی بگزیند. او به کمک فروزان، همسایه خانه پدری، در کارخانه چوب‌بری آقای میرزایان در رام‌اسبی مشغول به کار می‌شود:

همان پاییز، آیدین به رام‌اسبی رفت و در کارخانه چوب‌بری رام‌اسبی مشغول کار شد. اتاق کوچکی هم بالای رام‌اسبی از یک گاودار اجاره کرده بود که درش طرف طویله باز می‌شد، سر و صدا زیاد بود و شب تا صبح گاوها ماغ می‌کشیدند. اما آیدین راضی بود، چون روزهای بدی را پشت سر گذاشته بود (معروفی، ۱۳۸۱: ۱۷۵).

آقای میرزایان با مشاهده سخت‌کوشی‌های آیدین قصد دارد او را با پدر آشتی دهد. اما آیدین که به اهداف متعالی خویش پای‌بند است، ترجیح می‌دهد دیگر حرفی از خانه و خانواده نشنود. او از وضعیت کنونی خود راضی است:

... آقای میرزایان گفت: «من به تو حق می‌دهم. فکریایی هم که داری مقدس و قشنگ است، اما راه‌های دیگری هم وجود دارد که بتوانی به آرزوهایت برسی.»

آیدین گفت: «این قشنگ‌ترین راه است.»

آقای میرزایان گفت: «حالا احساس راحتی می‌کنی؟»

آیدین گفت: «بله. خیلی.» (معروفی، ۱۳۸۱: ۱۸۴).

او آنچنان از خانواده و جامعه گریزان است که حتی زمانی که جابر اورخانی غرور پدرانۀ خود را زیر پا می‌گذارد و برای بازگرداندنش به رام‌اسبی می‌آید، درخواست او را مبنی بر فراموش کردن گذشته‌ها با یک جمله پاسخ می‌دهد:

آیدین بی‌آن‌که سر بلند کند گفت: «پدر، مرا فراموش کن.» (همان، ۵۶).

جابر اورخانی که با سوزاندن زندگی آیدین خود را پیروز این مبارزه می‌داند، حالا شکست را پیش روی خود می‌بیند و باز هم دست به دامان ایاز پاسبان می‌شود. او این‌بار ایاز را واسطه می‌کند تا به بهانه خدمت سربازی، آیدین را از اهدافش دور کند:

آیدین آن‌ها را دید. از میان آن پنج نفر ایاز پاسبان را هم شناخت که داشت در برف‌ها تَقلاً می‌کرد. آیدین وحشت‌زده به اطراف نگاه کرد و گفت: «من می‌روم لای الوارها. من می‌روم لای الوارها.»

آقای میرزایان گفت: «حالا مخفی شو. تا بعداً فکری به حالت بکنم.» (همان، ۱۸۵).

آیدین حالا در این گوشه‌ی دورافتاده نیز احساس امنیت نمی‌کند. او که تمایل ندارد به عقب بازگردد و تمام اندیشه‌اش رفتن به دانشگاه است، دست به دامان آقای میرزایان می‌شود تا برایش پناهگاه امن‌تری مهیا کند:

آقای میرزایان گفت: «... نمی‌دانم چرا از تو خوشم می‌آید. همان‌طور که گفتم به تو کمک می‌کنم. به عقیده و هدف احترام می‌گذارم، اما نمی‌دانم این پیگرد تا چه زمانی ادامه دارد. و آیا پدرت دست از سرت خواهد برداشت؟»

آیدین گفت: «یک زمانی متوجه می‌شود که من از این جا رفته‌ام»

آقای میرزایان گفت: «در نظر دارم یکی دو سال مخفی‌ات کنم. اما می‌توانی طاقت بیاوری؟»

آیدین گفت: «بله» (همان، ۱۹۰).

آقای میرزایان زیرزمین کلیسا را برای آیدین انتخاب می‌کند تا این‌چنین، چند سال از بهترین سال‌های جوانی او در تنهایی مطلق طی شود. آیدین که آینده را برای خود روشن می‌بیند، با رغبت تمام پیشنهاد صاحب‌کار خود را می‌پذیرد:

آیدین گفت: «بله. هر جا باشد مهم نیست. مهم این است که نمی‌خواهم متکی به کسی باشم»

«هرچه فکر می‌کنم می‌بینم هیچ‌جا امن نیست. مگر زیرزمین کلیسا...» (همان، ۱۹۵).

از فردای آن روز آیدین در زیرزمین کلیسا مشغول قاب‌سازی می‌شود. از آقای میرزایان حقوق دریافت می‌کند و تمام پول‌های خود را برای سفر به تهران پس‌انداز می‌کند. او چهار سال از بهترین روزهای عمرش را در این زیرزمین می‌گذراند؛ تنها به این امید که روزی بتواند به اهداف مقدس و متعالی خویش برسد. در تمام این مدت تنها سورملینا - برادرزاده‌ی آقای میرزایان - هر روز از دریچه‌ی کلیسا برای وی روزنامه و کتاب به درون می‌اندازد و به‌جز آن، همه‌ی راه‌های ارتباطی او با دنیای بیرون قطع می‌شود:

چهار سال از عمرم توی کارخانه و کارگاه و زیرزمین تلف شد. انگار قیچی‌اش کردند ریختند دور (همان: ۲۱۴).

چهارسال حبس در زیرزمین کلیسا، تعبیری رمزگونه از به زندان افتادن مبارزان سیاسی، اجتماعی دوران حکومت استبداد و جامعه‌ی پدرسالار است. «در این میان، آیدین - که روشن‌بین و مقاوم و جست‌وجوگر است - زیر فشار جو حاکم و محیط ظالم خود، مچاله و درهم کوفته، به‌صورتی رقت‌انگیز، مرگ پیش از مرگ را درمی‌یابد» (بهبهانی، ۱۳۷۰: ۱۴۱).

۳/۴. خودبازدارندگی و پختگی مردانه

لوکاچ معتقد است «رمان» صورت پختگی مردانه است. او رمان آموزشی را - که پیش‌تر به آن اشاره شد- رمانی می‌داند که «با خود بازدارندگی قهرمان (یعنی با دست برداشتن قهرمان اثر از جست‌وجوی پروبلماتیک بی‌آن‌که در این میان جهان مرسوم پذیرفته گردد یا معیار ضمنی ارزش‌ها کنار گذاشته شود) به پایان می‌رسد» (گلدمن، ۱۳۸۱ الف: ۱۹۷). بر پایه این باور، این خودبازدارندگی به مفهوم قبول معیارهای جامعه نیست و قهرمانان مسئله‌دار ضمن پای‌بندی به آرمان‌های خود، به این باور می‌رسند که در شرایطی که در آن قرار دارند تحقق آن آرمان‌ها امکان‌ناپذیر است، بنابراین برخلاف عقاید خود به مصالحه‌ای ناخواسته تن می‌دهند.

آیدین، قهرمان دغدغه‌مند رمان به ناچار نزد برادر می‌رود، نمی‌تواند از ارزش‌های خود بکاهد و از سویی دیگر نمی‌خواهد با جهان آشتی کند. در باور گوته قهرمان مسئله‌دار مطلق‌گراست، انعطاف ندارد و نمی‌تواند اندکی زیرکی ناپاک و بدذاتانه از خود بروز دهد و از مهلکه بیرون شود. بنابراین هیچ موقعیتی از زندگی او را راضی نمی‌کند، و بخشی از آن به این دلیل است که او ناخودآگاه خود را درک می‌کند و به صدای درون و قلب خود اعتقاد دارد که هرگز فرصتی واقعی برای او فراهم نشده است (فاوست، ۱۹۰۱: ۹۳). بنابراین، با وجود آن‌که با ساختارهای بی‌ارزش جامعه کنار نیامده، در نهایت به وصیت پدر عمل می‌کند و پس از فوت او به خانه بازمی‌گردد و در کنار اورهان کار در حجره را از سر می‌گیرد:

(اورهان) گفتم: «تو می‌خواهی من بعد چه کار کنی؟»

گفت: «فرقی نمی‌کند.»

گفتم: «منظورم این است که چه شغلی را انتخاب می‌کنی؟ حالا که پدر رفتنی است چه فکری داری؟»

...گفت: «حالا که تو حجره هستم.»

گفتم: «تو که کار ما را دوست نداری. تو که قصد نداری کاسب بشوی، پس ...»

گفت: «چاره‌ای نیست. هم به خاطر پدر و هم به خاطر مادر باید بمانم» (معروفی، ۱۳۸۱: ۳۰۳-۳۰۲).

راهی را که آیدین برای زندگی برگزیده، آکنده از خارهاست. پدر خار مغیلان مقطع اول زندگی‌اش و کنش و واکنش‌های آیدین در قبال او، نمودی از چگونگی برخورد فردای وی در برابر دیگر جباران و زورگویان است (یکتا، ۱۳۸۴: ۵۵-۵۴). او این بار ناچار است با جابر دیگری به‌نام اورهان دست و پنجه نرم کند. آیدین آمده است تا حق خود را از دنیایی که ناب‌ترین روزها و سال‌های جوانی‌اش را به یغما برده، پس بگیرد. حضور او در حجره، نه از سر ثروت اندوزی و سهم‌خواهی، بلکه تقابلی است سنجیده در برابر برادری که اکنون فارغ از امر و نهی پدر و بنا بر زحمات چندین ساله‌اش در حجره، آن را تمام و کمال حق خود می‌داند:

(اورهان) داد زدم: «الدنگ، من دوازده سال توی این خراب شده جان کنده‌ام. تو چی می‌فهمی؟»

گفت: «مگر من چوب الفم که برای تو شاگردی کنم؟»

گفتم: «از تو بزرگ‌ترش هم باید از من فرمان ببرد، بچه نجّار»

بنابه رسم عادت انگشت سبّابه اش را تکان داد: «یکی تویی، یکی من. حیف که مجبورم. حیف که نمی‌توانم همه این بدبختی و نکبت را ول کنم بروم سراغ نجّاری خودم. وجدانم از ...»

گفتم: «از چیزی که نداری صحبت نکن»

... گفت: «اگر خیال می‌کنی که با این توهین‌ها وادارم کنی از دور بروم بیرون کور خوانده‌ای. به‌خاطر وصیت پدر ناچارم بیایم این‌جا. نه سهمم را می‌فروشم و نه پولی دارم که بخرم» (همان، ۲۷-۲۶).

مقاومت آیدین در برابر اورهان چاره‌ای برای او باقی نمی‌گذارد جز این‌که او را از صحنه زندگی خود محو کند. گویی قرار نیست آیدین روی آرامش را ببیند. «او به این در و آن در می‌زند تا از جبر پدر و آنچه بر او تحمیل می‌شود برهد. موفق نمی‌شود، زیرا اورهان پدر دیگری می‌شود» (یکتا، ۱۳۸۴: ۱۷۹). اگر جابر اورخانی با انگیزه خیرخواهی، آیدین را از درس و مدرسه دور می‌کرد و می‌خواست از او کاسبی سرشناس بسازد، اکنون اورهان از سر بی‌مهری تصمیم دارد برادر را چیزخور کند. او با تدارک یک سفر به منطقه «وبله دره» نقشه‌اش را عملی می‌کند و برای رهایی خود و بنابر باوری سنتی، به او مغز چلچله می‌خوراند تا دیوانه‌اش کند. از آن‌روز، آیدین تغییر ماهیت می‌دهد و در کوچه و بازار «سوجی دیوانه» اش می‌نامند.

آیدین، قهرمان مسئله‌دار رمان چنانکه گوته می‌گوید: جهان را مقصر می‌داند، بنابراین با دنیا گلاویز می‌شود و با آن درگیری پیدا می‌کند، اما این امر زندگی او را بدون خوشبختی و حتی سودمندی سپری می‌کند. جهان برای او ثابت، مسطح و سترون می‌شود (فاوست، ۱۹۰۱: ۹۳). همان‌گونه که حاصل و پیامد تقابل و رویارویی با دنیا برای آیدین جنون و بیهودگی بود.

از آن پس جایگاه سوجی دیوانه قهوه‌خانه‌ای خارج از شهر است که با حضور در آن «برای مشتریانش روزنامه می‌خواند تا خبرها را برایشان بگوید، تا هشدار دهد و هوشیارشان کند به آنچه گذشته است و می‌گذرد و خواهد گذشت. این حداکثر کاری بود که روشنفکر آن سال‌ها می‌توانست انجام دهد» (یکتا، ۱۳۸۴: ۷۳). به تعبیری می‌توان گفت آیدین به عمد خود را به دیوانگی زده است تا چونان مجانین عقلا جملاتی تکان‌دهنده لابه‌لای زبان پریشی‌هایش بگوید. او پختگی مردانه را در این امر تجسم کرده است.

نتیجه‌گیری

عباس معروفی در رمان سمفونی مردگان مصائب فرا روی قشر روشنفکر و هنرمند را در سال‌های مابین ۱۳۱۳ تا ۱۳۵۵ به تصویر می‌کشد آیدین، جوان شاعر و روشنفکری است که به زمانه خود تعلق ندارد. او در جامعه‌ای که ارزش مبادله و شئ‌وارگی چهار سوی جامعه را دربر گرفته، به دنبال ارزش‌های راستینی چون علم‌آموزی و شعر و فرهنگ و هنر است. اصطلاح فرد مسئله‌دار یا پروبلماتیک که از یافته‌های جورج لوکاچ و لوسین گلدمن است، دارای مؤلفه‌هایی همچون: گرایش به ارزش‌های کیفی و متعالی، مبارزه با میانجی‌های تباه‌گر در جامعه، قرار گرفتن در حاشیه جامعه و خود بازدارندگی و پختگی مردانه است. هرچند مقایسه رمان‌های غربی و رمان‌های ایرانی و بررسی مؤلفه‌های آن امری دشوار است، تشابهات بسیاری میان قهرمان مسئله‌دار هر دو رمان وجود دارد که براساس آن می‌توان به بررسی مؤلفه‌های یاد شده در رمان ایرانی پرداخت. آیدین، قهرمان روشنفکر سمفونی مردگان، با قرار گرفتن در جامعه مستبد و سوداگر، چالش‌های بسیاری را برای رسیدن به اهداف خود پشت سر می‌گذارد و در راه مبارزه با میانجی‌های تباه‌گر خانه و جامعه خود، مسیر پر فرازونشیبی را طی می‌کند. درحقیقت ارزش‌های آیدین در جایگاه شخصیت پروبلماتیک با ارزش‌های جامعه متفاوت و در تقابل یکدیگر است (ن.گ. جدول‌های ۱ و ۲). مقایسه این دو دسته ارزش‌ها در چارت‌های ۱ و ۲ بهتر مشخص شده است.

رمان سمفونی مردگان را می‌توان در زمره رمان‌های آموزشی به‌شمار آورد. هرچند آیدین خود را برای رسیدن به هدف‌های متعالی زندگی، تنها می‌بیند و از جست‌وجوی شناخت‌گرا و پروبلماتیک خود دست می‌کشد، اما این نه در حکم پذیرش واقعیت‌های جهان مرسوم است و نه به معنای دست‌کشیدن از ارزش‌های راستین. بلکه تمهید تازه‌ای است برای مبارزه‌ای متفاوت، تمهیدی که به واقع باید آن را پختگی مردانه نامید.

جدول شماره ۱

شماره صفحات	بسامد	آیدین و ارزش‌های کیفی
۱۶-۳۵-۳۶-۳۷-۳۹-۴۰-۴۱-۴۲-۵۴-۵۵-۵۷-۷۲-۷۳-۸۶-۱۱۴-۱۱۹-۱۲۰- ۱۲۲-۱۲۶-۱۲۷-۱۲۸-۱۵۰-۱۵۱-۱۵۸-۱۹۷-۲۰۲-۲۰۳-۲۰۵-۲۱۱-۲۱۳-۲۲۴- ۲۲۷-۲۳۲-۲۳۹-۲۴۱-۲۴۲-۲۵۲-۲۵۵-۲۵۶-۲۵۷-۲۶۲-۲۷۰-۲۷۲-۲۹۱-۲۹۸- ۳۰۹-۳۲۲-۳۲۷-۳۳۱-۳۴۶	۵۰	مطالعه و دانش‌افزایی (کتاب، کتاب خواندن)
۵۴-۵۵-۵۷-۷۳-۷۶-۱۱۹-۱۵۰-۱۵۵-۱۵۶-۱۵۷-۱۵۸-۱۶۰-۱۶۲-۱۶۴-۱۶۶- ۱۶۹-۱۷۰-۱۷۱-۱۷۲-۱۷۴-۱۷۵-۱۷۷-۱۸۸-۱۹۱-۱۹۳-۱۹۴-۱۹۸-۲۰۰-۲۰۸- ۲۰۹-۲۱۴-۲۱۶-۲۲۱-۲۲۴-۲۳۸-۲۴۷-۲۵۰-۲۵۱-۲۶۲-۳۱۴	۴۰	هنر ابداع و آفرینش (سرایش و شعر و شاعری)

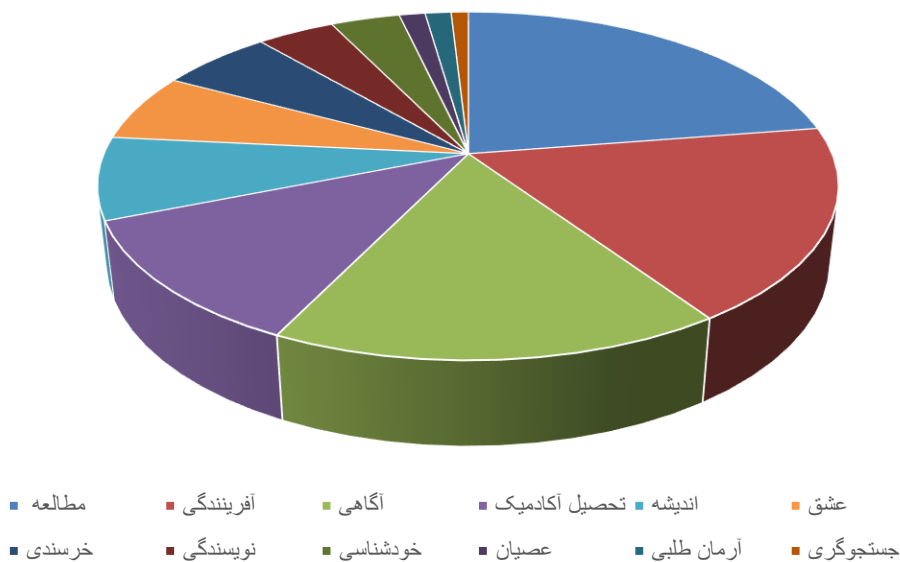
۳۰-۳۱-۳۲-۳۴-۳۶-۴۴-۱۰۴-۱۰۵-۱۵۶-۱۶۹-۱۷۱-۱۷۸-۱۹۶-۱۹۸-۲۰۲- ۲۰۳-۲۰۵-۲۱۵-۲۱۷-۲۲۴-۲۲۶-۲۳۷-۲۳۹-۲۴۰-۲۵۳-۲۷۰-۲۷۶-۲۷۷-۲۸۸- ۲۸۹-۳۰۸-۳۰۹-۳۱۱-۳۱۴-۳۱۷-۳۲۲-۳۳۵	۳۷	آگاهی از جهان (روزنامه، روزنامه خواندن)
۲۱-۳۳-۷۲-۸۳-۸۴-۹۰-۹۱-۹۴-۱۱۹-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۴-۱۲۵-۱۵۸-۱۶۴-۱۶۵- ۱۶۷-۱۶۸-۱۶۹-۱۸۰-۲۵۶-۲۷۱-۲۷۵-۲۹۱-۳۲۷-۳۳۹	۲۶	تحصیل آکادمیک (مدرسه، ادامه تحصیل، آموزش، دانشگاه)
۱۶-۷۲-۸۸-۱۱۱-۱۱۳-۱۲۷-۱۷۵-۱۸۰-۱۸۶-۲۱۱-۲۱۵-۲۴۸-۲۵۲-۲۵۴- ۲۵۵-۲۶۰-۲۷۱	۱۷	اندیشه و تفکر
۳۵-۷۳-۱۹۸-۲۰۲-۲۰۳-۲۰۶-۲۱۰-۲۱۲-۲۳۱-۲۴۸-۲۵۰-۲۵۷-۲۶۱-۳۲۷	۱۴	عشق و دوست داشتن
۵۲-۸۷-۸۹-۱۶۷-۱۸۲-۱۸۴-۱۹۰-۱۹۵-۱۹۹-۲۰۲-۲۲۶-۲۴۲-۲۴۸	۱۳	خرسندی و درویشی (بی‌نیازی، بی‌توجهی به مال دنیا، گذشتن از حقوق مادی)
۳۵-۴۲-۱۱۴-۱۵۰-۱۵۸-۱۶۳-۱۹۹-۲۱۴-۲۶۲	۹	هنر نویسندگی
۷۳-۷۴-۱۶۴-۱۶۸-۲۱۱-۲۱۵-۲۴۸-۲۶۴	۸	خودشناسی
۱۱۵-۱۵۵-۱۶۸	۳	عصیان در برابر بخشی از سنت (بی‌علاقگی به شغل پدر)
۱۵۰-۱۹۰-۱۹۵	۳	آرمان‌طلبی
۸۶-۱۱۶	۲	روحیه جست‌وجو‌گری

جدول شماره ۲

شماره صفحات	بسام د	خانواده و جامعه و ارزش مبادله
۱۱-۱۵-۱۶-۱۸-۱۹-۲۱-۲۷-۳۵-۳۶-۳۸-۴۰-۴۳-۵۱- ۵۴-۶۰-۶۵-۶۹-۷۲-۷۴-۸۱-۸۲-۸۴-۸۵-۸۶-۸۹-۹۰- ۹۴-۹۷-۹۸-۱۰۲-۱۰۴-۱۰۵-۱۱۹-۱۲۵-۱۲۷-۱۳۷- ۱۴۴-۱۴۸-۱۴۹-۱۵۰-۱۵۱-۱۵۲-۱۵۵-۱۶۶-۱۷۰- ۱۷۸-۱۸۱-۱۹۴-۱۹۹-۲۰۱-۲۲۹-۲۳۴-۲۳۵-۲۴۱- ۲۴۲-۲۴۳-۲۴۴-۲۴۹-۲۵۶-۲۵۹-۲۶۱-۲۶۵-۲۷۳- ۲۸۳-۲۸۴-۲۸۷-۲۸۸-۲۸۹-۲۹۲-۲۹۷-۳۰۰-۳۰۱- ۳۰۳-۳۰۵-۳۰۶-۳۱۱-۳۱۳-۳۱۴-۳۱۸-۳۱۹-۳۲۴- ۳۲۵-۳۲۷-۳۲۸-۳۳۰-۳۳۳-۳۳۶-۳۳۸-۳۴۰	۱۰۰	داشتن ثروت (مایملک، دارایی، درآمد، سود، مال، حجره و مغازه، سهم، ارث، پشتقباله و غیره)
۱۱-۱۶-۲۱-۲۴-۲۷-۲۹-۴۹-۶۴-۶۸-۷۲-۸۱-۸۲-۸۴- ۸۵-۸۹-۱۰۲-۱۱۰-۱۱۵-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۳-۱۲۶-۱۳۳- ۱۳۷-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۷-۱۴۸-۱۵۰-۱۵۱-۱۵۲-۱۵۳- ۱۵۵-۱۵۹-۱۶۱-۱۶۲-۱۶۳-۱۶۴-۱۶۸-۱۶۹-۱۷۱-۱۷۹- ۲۵۵-۱۹۶-۱۹۹-۲۰۱-۲۰۲-۲۴۳-۲۴۵-۲۴۶-۲۴۷- ۲۵۶-۲۶۱-۲۷۶-۲۷۸-۲۹۸-۳۱۹-۳۲۶-۳۲۸-۳۳۹	۶۸	تجارت، کسب و کار و واسطه‌گری (خرید و فروش، کاسب، تاجر، کسبه، تجّار، مشتری، شریک)
۲۴-۴۰-۵۲-۵۳-۵۶-۶۷-۷۱-۷۳-۸۴-۹۱-۹۳-۱۰۹- ۱۱۰-۱۲۰-۱۲۷-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۴-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۹- ۱۴۱-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۷-۱۴۸-۱۶۰-۱۶۳-۱۶۵-۱۶۹-۱۷۵- ۱۸۱-۱۸۲-۱۸۵-۱۸۶-۱۸۷-۱۸۹-۱۹۶-۲۰۰-۲۰۱- ۲۰۹-۲۱۴-۲۳۶-۲۷۷-۲۹۹-۳۱۶-۳۱۷-۳۴۳	۴۸	استعمار، تولید انبوه و مصرف‌گرایی کارخانه پنکه‌سازی، کارخانه چوب بری، شرکت بایکوت
۱۰-۱۴-۱۵-۲۷-۳۱-۳۴-۵۷-۶۶-۶۷-۶۸-۷۳-۸۲-۸۶- ۹۴-۱۱۹-۱۲۳-۱۳۳-۱۳۸-۱۳۹-۱۶۶-۱۶۷-۱۶۸-۱۷۷- ۱۸۲-۲۰۳-۲۴۱-۲۸۴-۲۹۱-۲۹۳-۲۹۸-۳۰۲-۳۲۸- ۳۴۰-۳۴۱	۳۵	پشتوانه مالی و اندوخته طلا (پول، اسکناس، سکه)

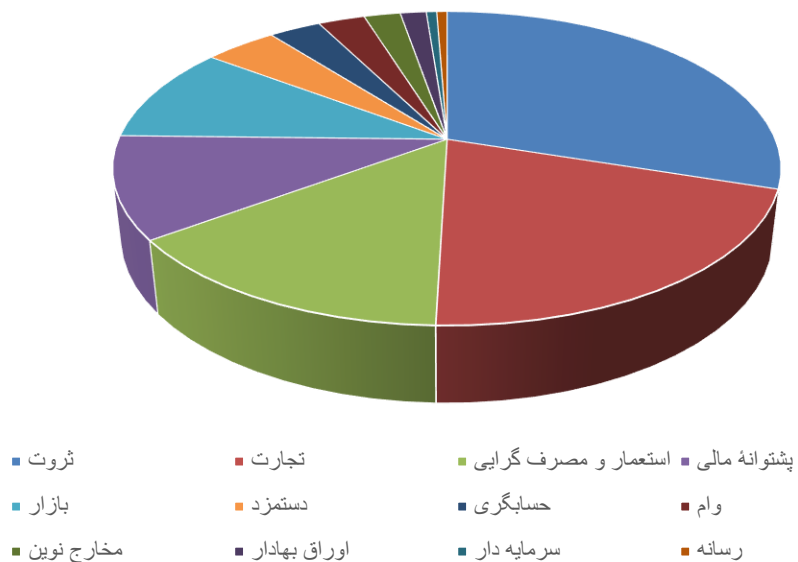
۹-۱۵-۱۶-۲۱-۲۲-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۴-۳۵-۳۶-۵۰- ۶۱-۷۴-۸۴-۸۵-۹۸-۱۰۵-۱۵۲-۱۶۵-۲۱۳-۲۴۴-۲۹۱- ۲۹۶-۳۰۰-۳۱۲-۳۱۴-۳۱۹-۳۲۲-۳۲۳-۳۳۸-۳۲۹	۳۳	بازار، اصناف و عمده‌فروشی‌ها (کاروانسرای آجیل فروش‌ها)
۱۴-۵۷-۸۳-۱۰۹-۱۱۹-۱۲۲-۱۵۵-۱۵۹-۱۶۸-۱۸۱- ۱۹۵-۱۹۸-۲۵۵-۳۲۷	۱۴	دستمزد (حق، حقوق، مزد، مواجب)
۶-۱۴-۲۷-۱۲۰-۱۲۱-۱۷۱-۲۴۳-۲۸۵-۲۸۸-۳۴۰	۱۰	حسابگری و حسابرسی (حساب، حساب دفتری)
۵۷-۱۱۹-۱۳۰-۱۶۶-۱۷۱-۱۸۱-۱۹۸-۲۵۵-۳۴۹	۹	وام (قرض گرفتن، بدهی بالاآوردن، مطالبات، بالاکشیدن، طلبکار و غیره)
۶۳-۹۶-۹۸-۱۵۵-۱۷۶-۱۹۴-۲۷۴	۷	مخارج نوین زندگی (خرج زندگی، لقمه نان، زندگی مرفه و...)
۲۳-۷۲-۱۶۸-۲۷۳-۳۴۹	۵	اسناد و اوراق بهادار (برات، سفته، چک، سند، قباله)
۸۹-۲۵۵	۲	سرمایه‌دار (مال جمع‌کن، پول‌پرست)
۱۴۷-۱۴۸	۲	رسانه (تبلیغات، آگهی تبلیغاتی)

آیدین و ارزشهای کیفی

نمودار ۱. آیدین و ارزشهای کیفی

خانواده، جامعه و ارزش مبادله

نمودار ۲. خانواده، جامعه و ارزشهای مبادله

منابع و مآخذ:

کتابها

- اباذری، یوسف. (۱۳۷۷). خرد جامعه‌شناسی. چ اول، تهران: طرح نو.
- اسحاقیان، جواد. (۱۳۸۷). از خشم و هیاهو تا سمفونی مردگان. چ اول، تهران: هیلا.
- ایو تادیه، ژان. (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی ادبیات و بنیانگذاران آن. محمد جعفر پوینده، درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات، چ سوم، تهران: نقش جهان.
- باقی‌نژاد، عباس و علیزاده، ناصر. (۱۳۹۴). تأملی در ادبیات امروز، چ اول، تهران: پارسه.
- تسلیمی، علی. (۱۳۹۳). گزاره‌هایی در ادبیات معاصر ایران (داستان). چ سوم، تهران: اختران.
- رب‌گریه، آلن. (۱۳۷۰). قصه نو، انسان طراز نو، محمدتقی غیاثی، چ اول، تهران: امیرکبیر.
- زرافا، میشل. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی ادبیات داستانی (رمان و واقعیت اجتماعی). نسرين پروینی، تهران: سخن.
- زیما، پیرو. (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی رمان از دیدگاه یان وات، لوکاچ، ماشری، گلدمن، باختین». محمدجعفر پوینده، درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات. چ سوم، تهران: نقش جهان.
- سلدن، رمان و دیوید ویوسون. (۱۳۸۴). راهنمای نظریه‌آدبی معاصر. عباس مخبر، چ ۳، تهران: طرح نو.
- عسگری حسنکلو، عسگر. (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی رمان فارسی. چ اول، تهران: نگاه.
- گلدمن، لوسین. (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی ادبیات (دفاع از جامعه‌شناسی رمان). محمدجعفر پوینده، تهران: چشمه.
- لوکاچ، جورج. (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی رمان. محمدجعفر پوینده، چ دوم، تهران: نشر ماهی.
- مصباحی‌پور ایرانیان، جمشید. (۱۳۵۸). واقعیت اجتماعی و جهان داستان، چ اول، تهران: امیرکبیر.
- معروفی، عباس. (۱۳۸۱). سمفونی مردگان، چ هفتم، تهران: ققنوس.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۸۳). صد سال داستان‌نویسی ایران، ۴ جلد در ۲ مجلد، چ سوم، تهران: چشمه.
- هیپولیت، ژان. (۱۳۷۱). پدیدارشناسی روح بر حسب نظر هگل. کریم مجتهدی، تهران: علمی و فرهنگی.
- یکتا، الهام. (۱۳۸۴). ازل تا ابد، چ اول، تهران: ققنوس.

مقالات

- افشاری، نرجس و همکاران. (۱۳۹۷). «نقد کاربست ساختگرایی تکوینی گلدمن بر رمان‌های فارسی». نقد و نظریه ادبی، ش ۵، ۱۹-۵.

- آتش برآب، حمیدرضا. (۱۳۹۵). قهرمان چیستایی در جست‌وجوی خویش، نقد زبان و ادبیات خارجی، ش ۱۷، ۱۵-۲۸.
- بزرگ بیگدلی، سعید؛ طاهری، قدرت‌الله و اسفندیاری، خدیجه. (۱۳۹۲). «بررسی و تحلیل انسان آرمانی در رمان سمفونی مردگان». ادب پژوهی، ش ۲۳، ۱۴۸-۱۲۳.
- بهبهانی، سیمین. (۱۳۷۰). «سمفونی مردگان، کلک». ش ۱۷، ۱۴۵-۱۳۹.
- پارکینسون، جی. (۱۳۷۵). «لوکاچ و جامعه‌شناسی ادبیات». هاله لاجوردی، ارغنون، شماره ۹ و ۱۰، ۲۳۸-۲۲۱.
- حسن‌زاده میرعلی، عبدالله؛ رضویان، سید رزاق. (۱۳۹۰). «قهرمان مسئله‌دار در رمان‌های مدیر مدرسه و سووشون». پژوهشنامه زبان و ادب فارسی (گوهر گویا)، ش اول، ۱۴۶-۱۲۵.
- رزاق‌پور، مرتضی. (۱۳۸۹). «رمان اجتماعی و جست‌وجوی تباه ارزش‌ها (هگل، لوکاچ، گلدمن)». اندیشه‌های ادبی، ش ۳، ۲۰۲-۱۸۳.
- فدرستون، مایک. (۱۳۸۰). زندگی قهرمان و زندگی روزمره. هاله لاجوردی، ارغنون، ش ۱۹، ۱۸۶-۱۵۹.
- فین برگ، آندرو. (۱۳۷۵). «رمان و جهان مدرن». فضل‌الله پاکزاد، ارغنون، ش ۱۲ و ۱۱، ۳۹۱-۳۷۹.
- معبودی، فرحناز و مؤذنی، علی محمد. (۱۳۹۷). «نقد اجتماعی-سیاسی رمان بادبادک‌باز به روش ساختگرایی گلدمن». متن پژوهی ادبی، ش ۷۵، ۱۲۸-۱۰۵.
- نیکوبخت، ناصر و عسگری حسنکلو، عسکر. (۱۳۸۷). «تعامل رمان فارسی و جامعه‌ایرانی». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، ش ۲۳، ۳۴۱-۳۲۳.